

IMANUEL KANT: SPRÁVA O PRÍPRAVE PREDNÁŠOK NA ZIMNÝ SEMESTER 1765-1766

Správa o príprave prednášok na zimný semester 1765-66 tvorí tradičnú súčasť vydania Kantových malých spisov, vychádzajúcich v rôznych vydavateľstvách. Prekladali sme z nemeckého originálu *Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbenjahre von 1765-1766*, ktorý bol zaradený do súborného vydania jeho menších prác pod názvom *Von den Träumen der Vernunft. Kleine Schriften zur Kunst, Philosophie, Geschichte und Politik*. Leipzig und Weimar 1979. Pokiaľ vieme, tento Kantov text nebol zatiaľ preložený ani do slovenčiny, ani do češtiny.

Tento Kantov spis je dôležitý z hľadiska jeho filozofického vývoja. Hoci patrí do predkritického obdobia, svedčí o zásadnej zmene jeho intelektuálnej orientácie, ktorá je v súčasnosti známa ako antropologický obrat v Kantovom chápaní filozofie (G. Lehmann) alebo nová orientácia (M. Thom).

Prvý problémový okruh diela predstavujú klasické témy Kantových dovtedajších úvah - otázky metafyziky, logiky, bádateľskej metódy, otázka, ako učiť mládež filozofovať (nie filozofii!) a pod. Z hľadiska imanentnej teleológie Kantovho intelektuálneho dynamizmu musíme zdôrazniť, že v tomto pláne prednášok sa výrazne postuluje celý rad momentov týkajúcich sa určenia podstaty človeka a jeho miesta vo svete, etiky a pod. Tieto antropologické, filozoficko-dejinné i etické úvahy našli svoje filozoficko-teoretické prepracovanie práve v kritickom období, a to jednak v antropológii, filozofickom projekte dejín, či v praktickej filozofii. Preklad tohto malého, ale nesporne myšlienkového originálneho a hodnotného spisu sa môže stať vhodnou poháňkou pre študujúcu mládež, ale i širšiu čítajúcu verejnosť na to, aby sa Kant skúmal aj prostredníctvom jeho malých spisov, predstavujúcich vhodný intelektuálny nástroj pre postupné prenikanie do hĺbok jeho náročného a precízneho filozofovania.

(p.d.; l.b.)

Akákoľvek výučba mládeže v sebe skrýva problém - musíme poznaním predbehnúť vek, pričom sa nečaká na dozretie umu a sprostredkujú sa vedomosti, ktoré pri prirodzenom chode vecí dokáže pochopiť len rozum vycvičenejší a skúsenejší. Z toho vyplývajú večné predsudky škôl, ktoré sú často hlbšie a trápnejšie ako predsudky bežné, a aj premúdrenejšia utáranosť mladých mysliteľov, ktorá je zaslepenejšia než akákoľvek iná domýšľavosť a vyliečiť ju je ťažšie ako vyliečiť nevedomosť. Tomuto problému sa sotva vyhneme, pretože v dobe, keď sa občiansky stav tak veľmi ctí, patria hlbšie vedomosti k prostriedkom obživy a stávajú sa potrebami, ktoré by sa mali vlastne svojou podstatou patriť k čírym ozdobám života, teda k jeho postrádateľnej kráse. Aj v tomto ohľade však možno verejné vyučovanie usporiadať prirodzenejšie, ba dokonca ho možno s prírodou celkom zosúladiť. Lebo prirodzený pokrok ľudského poznania je taký, že sa najprv vytvorí um (Verstand), ktorý dospieva skúsenosťou k nazeracím súdom a od tých ďalej

k pojmom, a že potom rozum (Vernunft) pochopí tieto pojmy vo vzťahu k ich dôvodom a následkom a napokon v usporiadanom celku prostredníctvom vedy. A tak sa aj výučba musí vydať tou istou cestou. Od učiteľa sa teda očakáva, že vo svojom poslucháčovi vzdelá najprv človeka umného (verständig), potom človeka rozumného (vernünftig) a nakoniec učenca. Aj keď študent zväčša nedosiahne posledný stupeň, takýto postup má tú výhodu, že v procese tejto výučby získa študent veľa a stáva sa skúsenejším a múdrejším - ak aj nie pre školu, tak určite pre život.

Ak sa táto metóda obráti, pochyť študent akýsi rozum ešte pred rozvinutím umu a honosí sa tak vedomosťou vypožičanou, ktorá je na ňom len tak prilepená a nevyrástla v ňom prirodzene, pričom jeho myseľ je neplodná ako predtým a zároveň oveľa skazejšia ilúziou múdrosti. Preto aj možno nezriedka nájsť učených (alebo lepšie povedané študovaných) ľudí, ktorí prejavujú málo umu, a preto aj akadémie vypúšťajú do sveta viac nezrelých hláv ako akýkoľvek iný verejný stav.

Pravidlo postupu je teda takéto: najprv nechať dozrieť um a urýchliť jeho rast tým, že ho cvičíme v skúsenostných súdoch a upozorňujeme na to, čo sa môže naučiť porovnaním vnemov jeho zmyslov. Od týchto úsudkov alebo pojmov nemá odvážne preskočiť k vyšším a vzdialenejším pojmom, ale musí k nim dospieť prirodzenou a overenou cestou nižších pojmov, ktoré ho postupne povedú ďalej - to všetko však v súlade so schopnosťami umu, ktoré nevyhnutne musel získať predchádzajúcim cvičením, a nie podľa schopností, ktoré u seba vníma - alebo si to len namýšľa - učiteľ a ktoré nesprávne predpokladá aj u svojho poslucháča. Ten sa skrátka nemá učiť *myšlienky*, ale má sa učiť *myslieť*, učiteľ ho nemá *nieť*, ale *viesť*, ak chce, aby študent v budúcnosti dokázal *ísť* vlastnými silami.

Tento spôsob výučby vyžaduje prirodzenosť vlastnú svetovej múdrosti. Táto múdrosť je však len zamestnaním veku dospelého, a preto niet divu, že keď ju chceme sprostredkovať nevycvičenej mládeži, narážame na problémy. Mladík, ktorý ukončil bežnú školu, bol zvyknutý učiť sa. A teraz si myslí, že sa bude *učiť filozofiu*, čo je však nemožné, pretože sa má *naučiť filozofovať*. Vysvetlím to zrozumiteľnejšie. Všetky vedy, ktoré sa možno naučiť vlastným umom, možno rozdeliť na dva druhy: vedy *historické* a vedy *matematické*. Do prvej skupiny patria okrem samotných dejín aj prírodopis, jazykoveda, pozitívne právo atď., atď. A keďže vo všetkom, čo je historické, je dôležitá vlastná skúsenosť alebo cudzie svedectvo, kým v tom, čo je matematické, je dôležitá zrejmosť pojmov a bezchybnosť demonštrácie, a to všetko je v skutku dané a je aj k dispozícii a treba to len prijať, v oboch skupinách vied sa možno učiť, t.j. vtlačať buď do pamäti, alebo do umu to, čo nám je predložené ako hotová disciplína. Aby sa teda dala *naučiť* filozofia, musela by nejaká skutočná filozofia aj existovať. Bolo by treba predložiť nejakú knihu a povedať: pozrite, tu je múdrosť a spoľahlivé poznanie. Naučte sa ju chápať, osvojte si ju a v budúcnosti na nej stavajte, tak sa stanete filozofmi. Kým mi niekto takú knihu svetovej múdrosti neukáže, knihu, na ktorú sa budem môcť odvolať ako napr. na *Polýbia*, keď chcem vysvetliť niečo z dejín, alebo na *Euklida* na vysvetlenie matematickej vety o veličinách, dovoľte mi povedať: zneužíva sa tu dôvera verejnosti: mládež sa zavádza vraj už hotovou svetovou múdrosťou, ktorú pre jej dobro niekto iný vymyslel, namiesto toho, aby sa rozvíjala schopnosť umu zverenej mládeže a aby sa viedla k zrelšiemu *vlastnému* poznávaniu v budúcnosti. Z toho vyplýva len ilúzia vedy,

ktorá sa považuje za pravú mincu len na istom mieste a medzi istými ľuďmi, všade inde má však zlú povest'. Osobitá metóda vyučovania svetovej múdrosti je *zététická*, ako ju nazývali niektorí klasikovia (z gr. "zétein"), t.j. *bádajúca*, a len v prípade vycvičeného rozumu sa stáva v rôznych ohľadoch *dogmatická*, t.j. *stanovená*. Autor-filozof, ktorého dielo tvorí základ vyučovania, nemá pôsobiť ako pravzor úsudku, ale ako podnet na vytváranie úsudkov o ňom, ba dokonca proti nemu. Študent sa snaží osvojiť si metódu rozmyšľania a vytvárania *samostatných* úsudkov, pretože len túto metódu vlastne hľadá a len ona môže byť preňho užitočná. Zároveň s ňou získané stanovené vedomosti treba považovať za náhodné následky, ktorých môže mať hojnosť, ak tento plodný koreň zasadí do seba.

Ak s tým porovnáme bežný postup, ktorý sa od opísaného postupu značne odlišuje, pochopíme to, čo by sa nám inak zdalo zvláštne a nepochopiteľné. Napríklad: prečo na rozdiel od filozofie nejestvuje žiadna učenosť týkajúca sa remesiel, keď v nich nájdeme toľko *majstrov*? Alebo: mnohí z tých, čo študovali dejiny, právo, matematiku a iné vedy, sami skromne hovoria, že sa ešte nenaučili dosť, aby mohli vyučovať iných; prečo potom na druhej strane sotva nájdeme človeka, ktorý by si celkom vážne nenamýšľal, že by bez všetkého dokázal - okrem svojho vlastného zamestnania - prednášať napr. logiku, morálku a podobne - keby sa mu len chcelo zaoberať takými maličkosťami? Dôvodom je skutočnosť, že tie prvé vedy majú spoločnú mierku, no v tých druhých má mierku každý svoju vlastnú. A každému bude tiež úplne jasné, že by bolo neprirodzené, keby sa človek mal živiť filozofiou, pretože odporuje jej vlastnej povahe podrobiť sa šialenstvu dopytu a zákonu módy a len núdza, ktorá má moc aj nad ňou, ju môže donútiť k tomu, aby nadbiehala verejnému vkusu.

V započatom polroku sa vo svojich súkromných prednáškach chceme dôkladne zaoberať týmito vedami:

1. Metafyzika. V jednom krátkom a narýchlo napísanom spise¹ som sa pokúsil poukázať na to, že táto veda bez ohľadu na veľké úsilie učencov je preto ešte nedokonalá a neistá, lebo nebola správne pochopená jej zvláštna metóda, ktorá na rozdiel od matematiky nie je *syntetická*, ale *analytická*. Z toho vyplýva, že jednoduché a najvšeobecnejšie veci v náuke o veličinách sú tým najľahším, v hlavnej vede však tým najťažším; v prvom prípade sa pre svoju podstatu musia objaviť na začiatku, v druhom prípade na konci. V prvom prípade sa doktrína začína definíciami, v druhom sa nimi uzatvára - a podobných príkladov je viac. Už dlhší čas pracujem podľa tohto konceptu a každý krok na tejto ceste mi odhalil pramene omylov a pravú mieru úsudku; a na základe toho - a len a jedine na tomto základe - sa im možno vyhnúť, ak sa im vôbec možno vyhnúť. A preto dúfam, že sa mi podarí predostrieť v krátkosti to, čo mi môže poslúžiť na koncipovanie prednášky v uvedenej vede. Predtým by som však chcel trochu odbočiť a posunúť týmto smerom autora, ktorého knihu som si vybral pre bohatý a precízny výklad, a to A. G. Baumgartena. Začnem preto krátkym úvodom do *empirickej psychológie*, ktorá je vlastne metafyzickou skúsenostnou vedou o človeku, pretože čo

¹ Druhá z úvah, ktorú vydala K. A. d. W. (Kráľovská akadémia vied) v Berlíne pri príležitosti udelenia ceny na rok 1763. (Kant má na mysli prácu *Skúmanie zreteľnosti zásad prirodzenej teológie a morálky* - pozn. prekl.).

sa týka pojmu duše, v tejto časti prednášky ešte nemôžeme tvrdiť, že človek nejakú dušu má. Druhú časť, ktorá má pojednávať o *telesnej podstate* vôbec, preberám z väčšej miery z *kozmológie*, keďže ide o *tému*, ktorú rozšírim o niekoľko písomných dodatkov. V empirickej psychológii (ku ktorej sa kvôli analógii pridáva aj empirická zoológia, t.j. pozorovanie zvierat), sa uvažuje o všetkom *živom*, čo prijímajú naše zmysly, v kozmológii zasa o všetkom *neživom* vôbec, pričom všetky veci na svete možno zatriediť do týchto dvoch skupín, preto prikročím k ontológii, t.j. k vede o všeobecných vlastnostiach všetkých vecí, kde sa v závere hovorí o rozdieli medzi *duchovnými* a *hmotnými* podstatami, o ich spojení a odlíšení, t.j. o *racionalnej psychológii*. Tu mám však veľkú výhodu: nielen že viem už vycvičeného poslucháča k najťažšiemu filozofickému skúmaniu, ale - tým, že abstraktné záležitosti každej úvahy zvažujem aj v konkrétnych súvislostiach, ktoré mi dávajú k dispozícii predošlé disciplíny - môžem predostrieť všetko celkom jasne, pričom nebudem predbiehať, t.j. nesmiem uviesť na vysvetlenie čosi, čo má prísť neskôr; to je totiž bežnou a nevyhnutnou chybou syntetickej prednášky. Na záver príde na rad úvaha o príčine všetkých vecí, t.j. veda o Bohu a o svete. Nemôžem sa nezmieniť ešte o jednej výhode, ktorej príčiny sú síce náhodné, ktorú však napriek tomu nemožno podceňovať a ktorú chcem využiť pri tejto metóde. Každý vie, aká horlivá je bujará a nestála mládež na začiatku prednášok a ako sa potom posluchárne postupne vyprázdňujú. Za predpokladu, že to, čo sa nemá stať, sa v budúcnosti bez ohľadu na akékoľvek skúsenosti udeje, bude plánovaná metóda vyučovania zvlášť užitočná. Lebo poslucháč, ktorého horlivosť by sa bola vyparila už ku koncu empirickej psychológie (čo je pri takomto postupe nepravdepodobné), by aj tak počul čosi nenárodné, a preto pochopiteľné, zaujímavé, a preto prijateľné, čo by mohol v živote široko využívať. Naopak ontológia, ťažko pochopiteľná veda, by ho odrádzala od ďalšej práce a to, čo by hádam aj pochopil, by mu neskôr nebolo na nič užitočné.

2. Logika. Existujú vlastne dva typy tejto vedy. Prvý je kritikou a návodom *zdravého umu*, ako hraničí na jednej strane s hrubými pojmami a nevedomosťou, na strane druhej s vedou a učenosťou. Logiku tohto druhu treba predoslať ako úvod akademického vyučovania akejkolvek filozofie, podobne ako karanténu (ak sa môžem tak vyjadriť), ktorú musí študent dodržať, keď chce prejsť z krajiny predsudku a omylu na územie osvieteného rozumu a vied. Druhý typ logiky je kritika a návod *samotnej učnosti* a nemožno ju prebrať inak ako podľa vied, ktorých organonom má byť, aby bol použitý postup správnejší, primeranejší a aby bola zrejماً podstata disciplíny i prostriedky jej vylepšovania, zdokonaľovania. Takto zaradím na koniec metafyziky úvahu o jej zvláštnej metóde, ako o organone tejto vedy, ktorý by na jej začiatku nebol na pravom mieste, pretože nemožno objasniť pravidlá, keď nie sú naporúdzi žiadne príklady, na ktorých by sa dali in concreto ukázať. Učiteľ musí pravdaže tento organon ovládať už pred prednášaním onej vedy, aby sa ním mohol riadiť, ale poslucháčovi ho musí predniesť až na záver a nikdy nie skôr. Kritika a návod celej svetovej múdrosti ako celku, táto úplná logika môže mať teda svoje miesto vo vyučovaní až na konci celej filozofie, pretože jedine vedomosti z jej oblasti a dejiny ľudských názorov umožňujú uvažovať o pôvode ich náhľadov i omylov ľudí a načrtnúť presný pôdorys, na základe ktorého sa má postaviť takáto pevná a trvalá budova rozumu.

Budem prednášať logiku prvého typu, a to podľa príručky pána prof. Meiera, pretože má obrysy týchto zámerov jasne pred očami a popri kultúre jemnejšieho a učeného rozumu zároveň ukazuje, ako pochopiť vytváranie síce bežného, ale činného a zdravého umu; táto kultúra súvisí so životom nazerajúcim a vytváranie umu so životom činným a občianskym. Príbuznosť týchto tém nás vedie k tomu, aby sme venovali časť pozornosti popri *kritike rozumu* aj *kritike vkusu*, t.j. *estetike*, pretože pravidlá tej prvej slúžia vždy na vysvetlenie pravidiel tej druhej a ich vymedzenie je prostriedkom lepšieho porozumenia oboch.

3. Etika. Morálna svetová múdrosť má ten zvláštny osud, že pôsobí - ešte vo väčšej miere ako metafyzika - ako veda a vytvára dojem serióznosti, aj keď tu nejde ani o vedu, ani o serióznosť. Príčina spočíva v tom, že k rozlišovaniu dobra a zla v konaní a k úsudku o správnom mravnom konaní môže ľahko a správne dospieť - priamo a bez okľúk dôkazov - ľudské srdce vďaka tomu, čo sa nazýva sentimentom. Keďže táto otázka je zväčša už rozhodnutá z dôvodov rozumu, čo v metafyzike neplatí, nečudo, že ľudia bez problémov akceptujú dôvody, ktoré sú presvedčivé len zdanlivo. A preto nie je nič rozšírenejšie ako titul morálny filozof, ale len málokto si ho aj skutočne zaslúži.

Budem nateraz prednášať *všeobecnú praktickú svetovú múdrosť a náuku o cnostiach*, obe podľa Baumgartena. Pokusy Shaftesburyho, Hutchesona a Huma, ktoré - hoci nedokončené a nedostatočné - dospeli pri vyhľadávaní prvotných základov každej mravnosti najďalej, tu ich upresním a doplním chýbajúce aspekty. V náuke o cnosti zvažujem historicky a filozoficky vždy to, čo sa *deje*, predtým, než poukážem na to, čo sa *diať má*, a tak ozrejším metódu, podľa ktorej musíme študovať *človeka*. Nie však človeka zdeformovaného premenlivou podobou, akú mu vtlačí náhodný stav a ktorého v tomto stave takmer vždy nesprávne posudzovali dokonca aj filozofi, ale pretrvávajúcu *podstatu* (Natur) človeka a jej osobitné miesto v stvorení, aby sa ukázalo, aká dokonalosť mu zodpovedá v stave *divošskej* a aká v stave *múdrej* prirodzenosti, a čo je naproti tomu návodom jeho správania, keď sa snaží dosiahnuť až na najvyšší stupeň fyzickej alebo morálnej dokonalosti, pričom prekračuje hranice oboch týchto prirodzeností a od oboch sa viac alebo menej odkláňa. Táto metóda mravného skúmania je skvelým objavom našich čias a klasici ju vo všetkých súvislostiach vôbec nepoznali.

4. Fyzická geografia. Na začiatku prednášky som konštatoval, že veľkým nedostatkom študujúcej mládeže je predovšetkým skutočnosť, že sa priskoro učí *rozumovať*, pričom nemá dostatočné historické vedomosti, ktoré by mohli nahradiť *skúsenosť*. Preto som sa rozhodol, že prednesiem históriu súčasného stavu Zeme alebo geografiu v najširšom slova zmysle ako príjemný a nenáročný úvod do praktického rozumu, ako čosi, čo by mládež mohlo podnietiť k tomu, aby si ďalej a ďalej rozširovala vedomosti, ktoré v tejto oblasti začala získavať. Túto disciplínu, ktorej som vtedy venoval najviac pozornosti, som nazval fyzickou geografiou. Odvtedy som tento koncept postupne rozvíjal a teraz mám v úmysle získať viac času, aby som mohol prednášku rozšíriť o ďalšie ešte prospešnejšie časti, a to tak, že zhustím časť opisujúcu fyzické zvláštnosti Zeme. Táto disciplína bude teda *fyzicko-morálno-politickou* geografiou, v rámci ktorej predstavím *najprv* zvláštnosti *prírody* a jej troch ríš, pričom však z nepreberného

množstva vyberiem tie, ktoré sa ponúkajú všeobecnej vedychtivosti vďaka svojej zriedkavosti alebo aj vďaka vplyvom, ktorý majú na štáty prostredníctvom obchodu a remesla. Táto časť, obsahujúca zároveň prirodzené vzťahy všetkých krajín a morí a dôvod ich spojenia, je vlastným základom dejín, bez ktorých by sa nevelmi odlišovali od rozprávok. *Druhá časť* skúma *človeka* na základe rôznorodosti jeho prirodzených vlastností a na základe rozlišovania toho, čo je na ňom mravné, na celej Zemi. To je veľmi dôležitá aj zaujímavá úvaha, bez ktorej by sme sotva mohli formulovať všeobecné súdy o človeku a pri ktorej môžeme navzájom porovnávať kultúry i dnešný stav so stavom morálky starších čias, čím sa nám pred očami vynorí veľká mapa ľudského pokolenia. Nakoniec posúdime to, čo možno označiť ako dôsledok vzájomného pôsobenia oboch spomenutých síl, t.j. stav *štátov* a národností na Zemi; nebudeme však vychádzať z náhodných príčin aktivity a osudu jednotlivých ľudí (napr. striedanie vlád, dobývanie území alebo štátne prevraty či intrigy), ale z čohosi trvácnejšieho, čo obsahuje vzdialenejšie príčiny týchto javov: poloha krajín, výrobky, zvyky, remeslá, obchod a obyvateľstvo. Aj samotné omladenie vedy, keď to tak smiem nazvať, s takými širokými vyhliadkami v menšej miere prináša veľký úžitok tým, že len takto sa dosahuje jednota poznania, bez ktorej je každá vedomosť len zlomkom. Nesmiem vari v tomto družnom storočí prirátat' všetky tie rôznorodé príjemné, poučné a ľahko pochopiteľné vedomosti na pestovanie kontaktov k tým užitočným veciam, ktorých zohľadňovanie nie je pre vedu ponížením? Učencovi by nemalo byť príjemné, že sa častejšie dostáva do rozpakov, v akých sa nachádzal rečník Isokrates. Keď ho v spoločnosti vyzvali, aby tiež niečo povedal, musel odpovedať: *Čo viem, to sa nepatrí, a čo sa patrí, to neviem.*

Toto je krátky prehľad prednášok, ktoré odprednášam v nasledujúcom semestri na akadémii. Považoval som ho za potrebný len preto, aby sme si mohli urobiť úsudok o metódach vyučovania, ktoré som teraz považoval za užitočné pozmeniť.

Mihi sic usus est: Tibi, quod opus est facto, face. Terentius

Z nemeckého originálu Immanuel Kant: *Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbenjahre von 1765-1766*. In: *Von den Träumen der Vernunft. Kleine Schriften zur Kunst, Philosophie, Geschichte und Politik*. Leipzig und Weimar 1979, s. preložili Peter Duchoslav a Lubomír Belás.